

DUNYOVIY DAVLATNING TARIXIY GENEZISI VA UNING NAMOYON BO‘LISH SHAKLLARI

Yembergenov A.P.

Nukus davlat pedagogika instituti f.f.n., dotsent

Tayanch so‘zlar: dunyoviylik, davlat, din, sekulyarizm, genezisi, falsafa.

Ключевые слова: секуляризм, государство, религия, секуляризм, генезис, философия.

Key words: secularism, state, religion, secularism, genesis, philosophy.

РЕЗЮМЕ:

Ushbu maqolada dunyoviy davlatning tarixiy genezisi va uning namoyon bo‘lish shakllari haqida talqin qilingan. Din va davlat o‘rtasidagi munosabatlarning mohiyati va bu munosabatlarning chegaralari o‘tmishdan hozirgi kungacha siyosiy falsafa va sotsiologiya adabiyotida bahsmunozara bo‘lib kelgan.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье описывается исторический генезис светского государства и его проявления. Сущность взаимоотношений религии и государства и пределы этих взаимоотношений дискутируются в литературе политической философии и социологии от прошлого до настоящего.

SUMMARY:

This article describes the historical genesis of the secular state and its manifestations. The nature of the relationship between religion and the state and the limits of this relationship are discussed in the literature of political philosophy and sociology from the past to the present.

Sekulyarizm huquqiy atama sifatida hukumat va boshqa huquq manbalari har qanday din yoki ye‘tiqoddan tashqarida mavjud degan g‘oyaga asoslangan tushunchani anglatadi. Keng ma‘noda dunyoviylik deganda jamiyat va davlat institutlarini din ta‘siridan ozod qilish ham tushuniladi. Dunyoviylikning oxirgi, ya‘ni keng ta‘rifini sekulyarizatsiya deb ifodalash maqsadga muvofiqdir.

Sekulyarizatsiya - dinning institusional, ijtimoiy va madaniy miqyosdagi ahamiyatini yo‘qotish yoki zaiflashtirish jarayonini ifodalovchi sotsiologik nazariyadir. Yuqorida aytib o‘tganimizdek, sekulyarizatsiya atamasini "sekulyarizatsiya" deb tushunish to‘g‘riroq yondashuvdir. Umuman olganda, sekulyarizatsiya va sekulyarizatsiya atamalari asosan sinonim sifatida ishlatiladi.

Sekulyarizatsiya yoki sekulyarizatsiya diniy meyorlar va qadriyatlarining ijtimoiy ahamiyatini bosqichma-bosqich yo'qotishni, ikkinchi tomondan, umumiy manfaatlariga asoslangan, oqilona, aql va tajribaga asoslangan dunyoviy qadriyatlarni rivojlantirishni anglatadi. Bu nazariyaga ko'ra, jamiyatdagi modernizatsiya jarayonining rivojlanishi bilan dinning ijtimoiy va madaniy roli pasayadi. Natijada diniy muassasalarning faoliyat sohasi cheklanib, nisbatan dindan ozod jamiyat shakllanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, modernizatsiyaning sekulyarlashtiruvchi ta'siri asosan G'arbiy Yevropa davlatlarining modernizatsiya va sekulyarizatsiyasi misolida yotadi. Musulmon mamlakatlarida, shuningdek, yuqori darajada sanoatlashtirish va modernizatsiyani boshdan kechirgan AQSHda din o'zining ijtimoiy ahamiyati va rolini yo'qotgani yo'q. Shuning uchun sekulyarizatsiya nazariyasini himoya qiluvchilar AQSH va ko'plab musulmon davlatlari bundan mustasno yekanligini ta'kidlaydilar.

Ilmiy adabiyotlarda sekulyarizm (dunyoviylik) atamasi tez-tez chalkashib ketganligi seziladi. Shuning uchun shuni ta'kidlash kerakki, sekulyarizm dunyoviylik ma'nosida qo'llaniladi, bu (dunyoviylik) dinning davlatdan alohida yekanligini va qonunchilikning diniy ta'limotlarga asoslanmaganligini bildirad. Aytilganlardan ko'rinib turibdiki, dunyoviylik davlat va din o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim tamoyil bo'lib xizmat qiladi. Demak, dunyoviylik konsepsiyasining muhim yelementlari - davlatning dindan ajratilishi, qonun hujjatlarining dindan mustaqilligi, diniy ye'tiqod yerkinligini ta'minlash, davlatning barcha dinlarga teng munosabatda bo'lishidir.

Dunyoviylikning asosiy yelementlarini tashkil yetuvchi yuqoridagilardan tashqari, dunyoda dunyoviylikning turli modellari mavjudligini ta'kidlash lozim. Dunyoviylik tasnifida dinning ijtimoiy sohada faolligini ta'minlovchi passiv sekulyarizm (passiv sekulyarizm) modeli va dinning faoliyatini individual soha va chegaralar bilan chegaralovchi yeksilyuziv dunyoviylik modeli (tasdiqli sekulyarizm). Diniy ye'tiqod yerkinligini ta'minlovchi dunyoviylik modeli liberal sekulyarizm sifatida, diniy ye'tiqod yerkinligini ta'minlamaydigan dunyoviylik modeli sifatida tavsiflanadi.

Dunyoviylik tamoyilining nazariy asoslari birinchi marta 1873 yilda fransuz olimi va siyosatchisi Ferdinand Buisson (1841-1932) tomonidan ilgari surilgan. F.Buisson ayni paytda, 1903-1905 yillarda Fransiyada cherkov va davlat ishlarini ajratish, davlat maktablarini dunyoviy lashtirish vazifalarini bajaruvchi Parlament komissiyasining raisi bo'lib ishladi.

F.Buissonning fikricha, din va davlat ishlarini bir-biridan ajratish ma'nosida sekulyarizm sekulyarizatsiya jarayonining natijasidir. Uning fikricha, fransuz jamiyati Yevropada juda sekulyarlashgan jamiyat bo'lish xususiyatiga yega.

Shuning uchun ham din va davlat ishlarini ajratish birinchi marta Fransiyada amalga oshirildi.

Sekulyarizatsiya nazariyasiga kelsak, shuni ta'kidlash kerakki, u ayniqsa Yevropada rivojlangan va uning dalillari asosan G'arbiy Yevropa tajribasiga asoslangan. YA'ni sekulyarizatsiya yevrosentrik nazariyadir.

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, Yevropada iqtisodiy va siyosiy hayot rivojlanib borgani sari dinning ijtimoiy ta'siri pasaydi. Biroq, diniy tendensiyalar individual darajada mavjud bo'lib qoldi. Shunisi ye'tiborga loyiqki, Yevropada kuzatilayotgan vaziyat sekulyarizatsiyadan ko'ra institusional dindand uzoqlashishdir. Boshqacha aytganda, dinning tanazzulga uchrashi yemas, balki o'zgarishlar yuz berdi. Bundan tashqari, Yevropaning dunyoning boshqa mintaqalaridan farqli yekanligini ta'kidlash lozim. Masalan: AQShning ijtimoiy hayotida din Yevropa davlatlaridan farqli o'laroq o'z ahamiyatini saqlab qoladi. AQShda dinning kuchi va ta'siri ham individual dindorlikda, ham uning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi faolligida namoyon bo'ladi. Bu modernizatsiya jarayoni ketayotganidan dalolat beradi

Umuman olganda, modernizatsiya va sekulyarizatsiya o'rtasidagi universal va zaruriy sabab-oqibat munosabatlarini ko'rsatadigan faktlar mavjud yemas.

Din va davlat o'rtasidagi munosabatlarning mohiyati va bu munosabatlarning chegaralari o'tmishdan hozirgi kungacha siyosiy falsafa va sotsiologiya adabiyotida bahs-munozara bo'lib kelgan. Bu borada ko'plab mutafakkir va tadqiqotchilar turli mulohazalar va baholar berganlar. Bundan tashqari, tarix sahnasida ko'plab davlatlarning amaliyoti natijasida din-davlat munosabatlarida turli modellar vujudga kelgan. Dunyoviylik hodisasi shu ma'noda yuzaga kelgan modellardan biridir. Bu model din va davlatning turli sohalarida ta'siri va vakolatiga yega yekanligi haqidagi g'oyaga asoslanib, bu ikki xil soha bir-birining sohalariga aralashmasligi kerak, deb ta'kidlaydi .

Siyosiy va sotsiologik qadriyat bo'lgan dunyoviylik din-davlat munosabatlarida namuna bo'lishi bilan birga, inson huquqlari, yerkinlik va tenglik kabi ko'plab hodisalar bilan aloqador tushunchadir. G'arb dunyosida paydo bo'lgan sekulyarizm tushunchasi turli qadriyatlar bilan aloqadorligi va turli mamlakatlarning tarixiy va siyosiy tajribalari ta'sirida turlicha qabul qilingan. Shu sababli, dunyoviylik paydo bo'lgan G'arb dunyosida ham yagona tushuncha haqida gapirish mumkin yemas. Biz ushbu tadqiqotda G'arb dunyosidagi dunyoviylik hodisasining konseptual, tarixiy va siyosiy rivojlanishini ana shu o'zgarishlarning barchasini hisobga olgan holda o'rganishga harakat qildik. Buni amalga oshirishda turli geografialarda dunyoviylikning turlicha idrok yetilishiga ye'tibor qaratildi.

Shu ma'noda biz mamlakatlarning turli tarixiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy kelib chiqishi ularning diniy siyosatlarida yoki dunyoviylik va dunyoviylikni

tushunishlarida jiddiy farqlarga sabab bo'layotganiga guvoh bo'ldik. Masalan; Lotin-katolik madaniyati hukmron bo'lgan Fransiya, Italiya kabi mamlakatlarda din-davlat munosabatlarida "dunyoviylik" tushunchasi qo'llanilsa, shu kabi mamlakatlarda dunyoviylikka nisbatan yumshoqroq tushuncha bo'lgan "dunyoviylik" tushunchasi qo'llaniladi. anglo-sakson madaniyati hukmron bo'lgan Angliya va AQSH kabi. Qolaversa, dunyoviylik vatani hisoblangan Fransiyada din-davlat munosabatlarida aniqroq va aniqroq bo'linish kuzatilayotgan bo'lsa, AQSH mo'tadilroq yondashuvni qo'llab, "dunyoviylik" o'rniga "din yerkinligi" siyosatini qo'llagan.

"Din va davlat o'rtasidagi munosabatlarning mohiyati va bu munosabatlar chegaralari o'tmishdan hozirgi kungacha "Siyosiy falsafa va sotsiologiya" asarining yozilishida muhokama qilingan. Bu borada ko'plab mutafakkir va tadqiqotchilar o'z fikr-mulohazalarini bildirgan va baho bergan. Bundan tashqari, tarix sahnasida ko'plab davlatlarning amaliyoti natijasida diniy-davlat munosabatlarida turli modellar vujudga kelgan. Dunyoviylik hodisasi ham shu ma'noda paydo bo'lgan modellardan biridir. Ushbu model bu ikki xil soha bir-birining sohalariga aralashmasligi kerakligi, din va davlat turli sohalarida ta'sir va hokimiyatga yega degan fikrga asoslanadi.

Siyosiy va sotsiologik qadriyat bo'lgan dunyoviylik diniy-davlat munosabatlarida namuna bo'lishi bilan birga, inson huquqlari, yerkinlik va tenglik kabi ko'plab qadriyatlarga taalluqli tushunchadir. G'arb dunyosida paydo bo'lgan sekulyarizm tushunchasi turli qadriyatlar bilan munosabatda bo'lishi va turli mamlakatlarning tarixiy va siyosiy tajribalari ta'sirida bo'lishi natijasida turlicha qabul qilingan. Shuning uchun u paydo bo'lgan G'arb dunyosida ham dunyoviylikni yagona tushunish haqida gapirish mumkin yemas. Ushbu tadqiqotda, barcha bu voqealarni hisobga olgan holda, G'arb dunyosidagi dunyoviylik hodisasining konseptual, tarixiy va siyosiy rivojlanishi ko'rib chiqildi. Buni amalga oshirishda turli geografialarda dunyoviylikni turlicha idrok yetish usullariga ye'tibor qaratildi.

Shu ma'noda biz mamlakatlarning turli tarixiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy jang'armalari ularning diniy siyosatlarida yoki dunyoviylik va dunyoviylikni tushunishlarida jiddiy farqlarga sabab bo'layotganini ko'rdik. Masalan; din-davlat masalasida Fransiya, Italiya kabi lotin-katolik madaniyati hukmron bo'lgan mamlakatlarda "laitsit" tushunchasi qo'llanilsa, Angliya va AQSH kabi anglosakson madaniyati hukmron bo'lgan mamlakatlarda, "dunyoviylik" tushunchasidan foydalaniladi. Qolaversa, dunyoviylik vatani sanalgan Fransiya din-davlat munosabatlarida aniqroq va qat'iy tafovutga yega bo'lsa, AQSH mo'tadilroq yondashib, "dunyoviylik" o'rniga "din yerkinligi" siyosatini qo'llagan.

Tarixiy jarayonda davlat va demokratiyaning barpo yetilishiga avvalo dindorni ommadan ajratish, keyin yesa jamoatni xususiydan ajratish orqali yerishildi. Rim xristian madaniyati kontekstida dunyoviylik - bu dunyoviylikni ma'naviydan ajratishni amalga oshirish uchun boshlangan va asta-sekin shakllangan qadriyatlar tizimi. Ilohiy qonun va inson huquqi o'rtasidagi farqning ildizlari XIII asrga borib taqalsa-da, dunyoviy davlat o'z ifodasini 18-asrdagi ma'rifat falsafasining siyosiy tafakkuri bilan birlashtirilgan aql taraqqiyotida topadi. Demokratiya; Bu tenglik, oshkoralik va yerkinlik kabi ma'lum miqdordagi qadriyatlarga asoslangan siyosiy yaxlitlikdir.

Dunyoviy ijtimoiy tuzum - barcha din va ye'tiqoddagi odamlar teng sharoitlarda bir xil qoidalarga rioya qilishlari kerak bo'lgan va hech kimga diniy imtiyozlar yoki ustunlik bermaydigan ijtimoiy tuzum. Demokratiya "farq qilish huquqiga asoslanadi. Bu huquq yerkinlikning asosiy qoidasidir. Axloqiylik fuqarolarga va davlat hokimiyatidan tashqari har qanday boshqa hokimiyatga sodiqlikni rad yetadi, faqat inson tomonidan bevosita o'rnatilgan qonunlardan kelib chiqadigan majburiyatdir".

Sekulyarizm barqaror demokratlashtirish usuli bo'lishi mumkin. Bugungi kunda dunyoviylik ma'lum bir davlat va joylar bilan chegaralangan tushuncha yemas, balki turli dinlar uchun turli qit'alarda sodir bo'ladigan va rang-barang bo'lgan jarayondir. "Dunyoviylik va demokratiya" uchrashuvi Afrika, Osiyo va Yevropadan faylasuflar, siyosatshunoslar va huquqshunoslarni bir joyga to'pladi va mavzuni ko'p qirrali nuqtai nazardan ko'rib chiqish orqali ushbu muhim ishning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Dunyoviy so'z yunoncha laos so'zidan va laikos sifatlaridan kelib chiqqan, lotincha laicus. Laos: odamlar, olomon, ommaviy ma'noni anglatadi va uning teskarisi kleros. Laikos; Ommaviy, ruhoniy bo'lmagan degan ma'noni anglatadi. Laicus; Bu dinsiz degan ma'noni anglatadi. Laos/kleros qarama-qarshiligi miloddan avvalgi 3-asrda diniy boshqaruvda ikki sinfni ko'rsatish uchun ishlatilgan. Xristianlikning birinchi asridan boshlab cherkov a'zolari klerikoi (lotincha clerici) va ulardan tashqarida qolganlar laikoi (lotincha laici) deb atalgan. Bu nom, shuningdek, ruhiy va jismoniy ikkilikka ishora qiladi. Yangi asrda dunyoviy atama falsafiy, huquqiy va siyosiy ma'noga yega bo'lib, davlat va din munosabatlarining uslubini ifodalay boshladi. Fransiyada laicisme so'zi Respublikada tilga kirdi . Ingliz tilida ruhoniyan tashqari barcha odamlar lay, laity, deb ataladi va laic, secular so'zlari ham jismoniylikni anglatadi.

Sekulyar, lotincha sayecularis, ayniqsa Britaniya va Germaniya jamiyatida qo'llaniladi. Uning siyosiy ma'nosi haqidagi bahslarda sekulyarizm liberalizmning intellektual manbalaridan biri hisoblanib, siyosiy hokimiyatning diniy hokimiyatdan ajralishini ifodalaydi. Teokratik davlatdan demokratiyaga

o'tish davrida davlat hokimiyati va diniy hokimiyat cheklangan bo'lib, dunyoviylik klassik demokratiyaning talabiga aylandi. Shunga ko'ra, konsepsiya modernizatsiya va inson huquqlari bilan chambarchas bog'liq. Huquqiy ta'riflarga ko'ra, yeng keng tarqalgan ta'rif davlat va din ishlarini ajratishdir.

Davlat dinga ye'tiqod qilish yoki ye'tiqod qilmaslik masalasiga alohida muammo sifatida qaraydi, uni faqat o'z shaxslarining moddiy tomonlari qiziqtiradi, u davlat sifatida hech qanday dinni olib yurmaydi, hech qanday diniy marosimlarda qatnashmaydi, lekin shaxslarning barcha turdagi diniy yerkinliklarini qabul qiladi. Davlat diniy tamoyillarga asoslangan qonunlar ishlab chiqa olmasa-da, barcha dinlardan teng masofada turib, dinlarga sig'inish qoidalari va qoidalariga hech qanday tarzda aralasha olmaydi. Biroq, din nomidan davlat tartibini buzadigan xatti-harakatlarning oldini olishga majburdir.

Bizningcha, dunyoviylik faqat din va dunyo ishlarini ajratish degani yemas. Bu, shuningdek, barcha fuqarolar uchun vijdon, ibodat va ye'tiqod yerkinligini anglatadi. Konsepsiyaning tarixiy rivojlanishi katolik Yevropa va Anglo-Sakson Yevropasi o'rtasida nuance yaratdi. Katolik mamlakatlari dunyoviy, boshqalari dunyoviy. Dunyoviy mamlakatlarda din asosan davlat nazoratida; Boshqa tomondan, dunyoviy mamlakatlarda din va davlat ikkita avtonom hududdir. Protestant va anglikan mamlakatlaridagi dunyoviylik kundalik hayotni belgilab beruvchi dunyoviy turmush tarziga ishora qiladi va dinni dunyoviy ishlardan chetlashtirishni anglatadi. Bu mamlakatlarda milliy cherkovlarning Rim cherkovidan ajralishi va qiroldan alohida avtonom muassasalar yekanligi ham konsepsiyaga samara berdi. Bu milliylashtirish va burjuaziyaning paydo bo'lishi bilan ham bog'liq. Dunyoviylik Vizantiya sezaropizmi va yelitizm hukmronligiga yaqin, sekulyarizm yesa Rim butparastligi va vijdon yerkinligiga yaqin yekanligi ta'kidlangan.

Davlat va din o'rtasidagi munosabatlarga asos bo'lgan sekulyarizm bu munosabatlar nuqtai nazaridan uchta xususiyatni ko'rsatadi: Davlat dinga qaram (teokratiya, Tibet); din davlatga bo'ysunadi (imperiya, Vizantiya, Usmonlilar, Angliya, Rossiya); ikkalasi ham avtonom (demokratiya, AQSH, Avstraliya, Belgiya). Duguit dunyoviy davlatga quyidagicha ta'rif beradi: "Dinga nisbatan betaraf bo'lgan va a'zolari dinga ye'tiqod qiladigan, lekin o'zi davlat bo'lgan, lekin hech qanday diniy xususiyatga yega bo'lmagan, hech qanday diniy marosimlarni bajarmaydigan va ularni o'zida o'tkazmaydigan davlat. uning nomi."

Bugungi kunda butun dunyoda jismoniy va ma'naviy ajralishning asosiy tamoyillari qabul qilingan bo'lsa-da, konsepsiyaga har bir davlatning jamiyati va madaniyatiga xos xususiyatlar ham kirib keldi. Har qanday foydali va yangi narsaga qarshi turish - reaksionizmdir. Garchi reaksionizm qonun chiqaruvchining davlatni dunyoviyashtirishga oid huquqiy meyorlariga zid

bo'lgan xatti-harakatlar, davlat asoslangan asosiy qadriyatlarga zid bo'lgan qarashlarni belgilash sifatida ta'riflansa-da, bu tushuncha ko'pincha odamlarning xatti-harakatlari bilan chalkashib ketadi. Ayniqsa, harbiy muassasa aralashishi mumkin. Bu yerda davlat har xil demokratik fikrlarga ruxsat bergan bo'lsa-da, bu fikrlar dinga asoslanganmi yoki yo'qmi, dunyoviylikka zid harakatlar doirasida reaktizmni asosiy atama sifatida qabul qilgan.

Dunyoviylikning falsafiy asoslari o'z manbalarini Uyg'onish, Gumanizm va modernizm vakillarining asarlaridagi konseptual g'oyalarga tayanadi. 16-asrda Italiyada tug'ilgan Uyg'onish davri katolik Vatikan papaligidan va uning san'at va adabiyotdagi diniy mavzularidan uzoqlashdi va qadimgi Rim va Yunon rassomlari va faylasuflari tomonidan oziqlangan. U tarqalgan mamlakatlarga qarab turli sohalarda san'at va adabiyot uslubining shakllanishiga olib keldi. Uning adabiyot va falsafa, shuningdek, san'at sohasidagi qadimiy asarlarga qaytish ramzi bo'lib, uni qayta tug'ilish deb ta'riflash imkonini berdi. Uyg'onish davri nafaqat sxolastik ta'limotlarni yo'q qildi, balki 18-asr Yevropa mamlakatlari ma'rifat davri mutafakkirlarini meros qilib olgan gumanizm va ratsional harakatlarni qayta tikladi va ildizlari o'zgacha bo'lgan gumanizmning tiklanishini tayyorlash orqali inson ongiga qiziqish boshladi.

Qadim zamonlardan beri din odamlarning kundalik hayotida, ijtimoiy tuzumida va davlat tuzilishida faol yelement bo'lib kelgan. Ruhoniylar odamlarning hayotini xristian dini qoidalariga muvofiq boshqargan. Vaqt o'tishi bilan savdo aloqalarining o'zgarishi va rivojlanishi, shaharlarning boyib ketishi, nasroniylar sonining ko'payishi, lekin turli mazhablardan bo'lishi kabi omillar Xristian dinini davrning yangi shartlariga ko'ra qayta ko'rib chiqishni talab qildi. 16-asrda dinda islohotchilik harakati bo'lgan. 15-16-asrlarda Adabiyot, san'at va fanda Uyg'onish davri deb atalgan uyg'onish va yutuq davri sodir bo'ldi. Shunday qilib, xristian olamida din hayotning ko'p sohalarida o'z ta'sirini yo'qota boshladi. Ayniqsa, ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida yangiliklar bo'ldi. Davlat diniy qoidalar asosida ta'lim beradigan muassasalar bilan bir qatorda yerkin fikr va ye'tiqod yerkinligiga asoslangan ta'lim muassasalarini ham ocha boshladi. 1789 yilgi Fransiya inqilobidan keyin dunyoviylik davlat va jamiyatning barcha institutlarida asta-sekin o'zini namoyon qildi.

Sekulyarizatsiya jarayoni 19-asrda sekulyar modeli bilan dunyoviy davlat tuzilishini qabul qilgan Fransiyaning dunyoviylikka o'tish jarayonidir. Fransiya davlati tafakkur oqimlari bu asrda o'zgarib borar yekan, butun mamlakat bo'ylab odamlarning fikrlarida katta o'zgarishlar ro'y berdi. Sanoat inqilobi bilan birga, mamlakat tashqarisida sodir bo'lgan ko'plab og'riqli voqealar Fransiya davlati bu asrda katta o'zgarishlarni amalga oshirishda muhim rol o'ynadi. Fransiya inqilobidan keyin Fransiya davlati Rim-katolik cherkovining diniy amaliyotlarida

pasayish kuzatildi. Pozitivizm va ratsionalizm Fransiyadagi Rim-katolik cherkovi tomonidan bu asrda duch kelgan yeng muhim harakatlar hisoblanadi. Fransiyada cherkov va davlatni ajratib turuvchi sekulyarizatsiya qonuni 1905 yilda qabul qilingan edi.

Dunyoviylik tamoyili mamlakatimizda yeng noto'g'ri tushunilgan va to'liq tushunilmagan masalalardan biridir. Sekulyarizm ko'pincha ye'tiqod yerkinligini cheklaydigan yoki hatto yo'q qiladigan siyosiy tamoyil sifatida ko'riladi. Shu nuqtai nazardan, ye'tiqod yerkinligi, odatda, mazmun jihatidan mo'minning yerkinligi bilan chegaralanadi. Biroq, ye'tiqod yerkinligi, birinchi navbatda, dinsizlarning yerkinligi bilan bog'liq. Chunki ular xorlangan, xorlangan va chetda qolganlardir.

Bu tushuncha, tabiiyki, dunyoviylik keng tarqalgan va o'ta munozarali munozaralarga sabab bo'ladi. Dunyoviylik ham qadriyat, ham hayotimizning deyarli barcha sohalariga bevosita taalluqli yirik siyosiy loyihadir. Loyiha sifatida u inson tafakkuri va qadriyatlarini, demak, uning butun hayotini dunyoviy lashtirish, inson hayotini dunyoviy tamoyillar asosida tashkil yetish harakatlarining bir qismi sifatida oldimizda namoyon bo'ladi. Qadriyat sifatida dunyoviylik insonning dunyoni olamga xos bo'lgan aql tamoyillari asosida tushuntirishga bo'lgan say-harakatlari mahsuli sifatida oldimizda namoyon bo'ladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, dunyoviylik – o'z qadriyatlari orqali dunyo, jamiyat, tarix bilan bog'laydigan, yerkinlik tamoyiliga asoslangan, demak, bag'rikenglik va o'zaro hurmatga asoslangan turmush tarzidir.

Bu shaklda sekulyarizm zamonaviy tushunchadir, garchi uning ildizlari va manbalari qadim zamonlarga borib taqalsa ham, aniq loyiha sifatida tarixda Tomas Gobbs o'zining "Begemot yoki Uzoq parlament" asarida ta'kidlaganidek, duch kelamiz. Ingliz fuqarolar urushi davrida suverenning siyosiy hokimiyati qonuniy yedimi yoki yo'qmi, agar shunday bo'lsa, uning manbasi nima yedi?.. Suverenning hokimiyati qonuniymi, xalqmi yoki Rim papasi vakili bo'lgan ilohiy hokimiyatmi va nima yekanligini aniqlash masalasi tug'iladi. uning chegaralari. Bu fuqarolar urushi 1637-yildagi Shotlandiya inqilobidan boshlab, birinchi yirik ingliz inqilobidan boshlab, 1660-yilda tugaydigan chorak asrlik davrni qamrab oladi. Jon Lokk o'zining "Hukumat to'g'risida birinchi insho" nomli asarida dunyoviylik masalasini, boshqacha aytganda, siyosat va axloqning dunyoviy lashuvini "qullik/qullik yoki yerkinlikmi?" degan savol sifatida muhokama qiladi. masala sifatida qaraydi. Lokk ko'rsatganidek, ilohiy kuchga asoslangan siyosatni tushunish har qanday shaklda bo'lmasin, oxir-oqibat odamlarni yerkinlik kuchi va qobiliyatidan mahrum bo'lgan, shuning uchun cho'ponga muhtoj bo'lgan va hukm qilingan subyektlar sifatida ko'rishi kerak. Lokk Tomas Gobbsning dunyoviy tamoyillar asosida siyosat o'rnatishga

qaratilgan harakatlariga hujum qilgan Robert Filmerni chang va ko‘r odamlarni yaratishga va shu bilan ularni qul qilishga urinishda ayblaydi. U ilohiy kuchga asoslangan mutlaq monarxiya o‘rniga, “davlatlar jamiyatda birlashish uchun o‘z ongidan foydalanadigan odamlarni ma’qullash (antropotit ktisis) va loyihalash asosida yeskicha o‘rnatilishi uchun qoldirilishi kerak” degan tamoyilni almashtirishga harakat qiladi.

Shunday qilib, Lokk siyosatda yeng kech 1689/90 yillardagi Buyuk inqilobdan beri amalda bo‘lgan “Xalq roziligi” tamoyilini “Ilohiy hokimiyat” o‘rniga “Xalq roziligi” tamoyili bilan almashtiradi. Lokkning fikricha, bu davlatning yagona qonuniy va qonuniy shaklidir, chunki bu boshqaruv shakli xalqning yeng tabiiy huquqlarini himoya qilishga nomzod bo‘lgan yagona boshqaruv shaklidir. Chunki u kuchini xalqdan oladi. Demak, dastlabki ta’rif sifatida shuni aytish mumkinki, dunyoviylik – siyosiy hokimiyat o‘z qonuniyligini hamma narsadan avval xalqqa asoslashidir .

Lokkdan yuqorida keltirganlarimning tarixiy ma’nosini ko‘rish uchun 1789 yil avgustdagi Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasiga qarash kerak. 1689 yilda nashr yetilgan asarida Lokk mutlaq monarxiyani himoya qilgan Robert Filmerning ilohiy kuchga asoslangan tamoyilini bir jumla bilan jamlagan: “Odamlar yerkin tug‘ilmaydilar, shuning uchun ham hech qachon o‘z xohish-istaklarini tanlash yerkinligiga yega bo‘la olmaydilar. hukmdor yoki boshqaruv shakli. Shahzodalar mutlaq kuchga yega va uning manbai Ilohiy qonundir, chunki qullar hech qachon shartnoma yoki rozilik huquqiga yega bo‘lmaydilar. Odam Ato mutlaq monarx yedi va o‘shandan beri barcha knyazlar mutlaqdir.” Bu yerda Lokk tomonidan umumlashtirilgan Filmerning bu so‘zlari mutlaq monarxiyaning asosini tashkil yetuvchi g‘oyadir. Bunga qarab Lokk insoniyatning tabiiy yerkinligi huquq yekanligini aniqlashga harakat qiladi va bu g‘oya oxir-oqibat fransuz inqilobida o‘z ifodasini topadi. 1789-yil avgustda ye’lon qilingan “Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi”ning 1-moddasi mutlaq monarxiya asosini tashkil yetuvchi tamoyilga to‘g‘ridan-to‘g‘ri hujum qiladi: “Odamlar yerkin va teng huquqlarda tug‘iladilar va yashaydilar”. Bayonotda 3-moddadagi suverenitet masalasiga ham oydinlik kiritiladi. "Barcha suverenitetning manbai asosan xalqdadir, hech bir tuzilma, hech bir shaxs xalqdan bo‘lmagan hokimiyatni amalga oshira olmaydi." Ushbu tamoyilga asoslanib, dunyoviylik Buyuk Fransiya inqilobida, ye’tiqod masalasi shaxsiy hayotga tegishli shaxsiy masala sifatida tartibga solinganida, o‘zining yakuniy shaklini oldi. Konstitusiyaning 11-moddasida fikr va so‘z yerkinligi ta’riflanadi: “Fikr va fikrni ifoda yetish insonning yeng qimmatli huquqidir: har bir fuqaro yerkin so‘zlashi, yozishi va chop yetishi mumkin, agar qonunda belgilangan hollarda ushbu yerkinlikdan har qanday suiiste’mol qilinganligi uchun javobgar bo‘lsa.” Aynan mana shu inqilob

Angliya-Shotlandiya inqiloblari va Amerika Mustaqillik Harakati g'alabasidan keyin to'planib kelayotgan tarixiy jarayonning yeng yuqori lahzasi bo'ldi.

Xulosa. Ammo, afsuski, haqiqatan ham ye'tiqod va fikr yerkinligini ta'minlaydigan muammoga doimiy yechim hozirgacha ishlab chiqilmagan. Bu Karl Marksning 1840-yillarning o'rtalaridan boshlab Fransiya inqilobiga bag'ishlangan asarlarida mavzuga oid tanqidiy tahlillarida o'z ifodasini topdi. Bunday holda, bugungi kunda dunyoviylikka nisbatan biryozlama mudofaaviy munosabatda bo'lish mumkin yemas; Uning tarixiy chegaralarini ko'rsatadigan tanqidiy pozitsiyani yegallash kerak. Bu tanqidiy pozitsiya, albatta, ye'tiqod va fikr yerkinligini ro'yobga chiqarish uchun yangi izlanishlarga asoslangan, dunyoviylikning hozirgi amaliyotini takomillashtirish va o'zgartirishga qaratilgan yangi shakllarni ishlab chiqarishga qaratilgan yangi yo'nalish bo'lishi kerak. Shuning uchun bu maqola dunyoviylikning falsafiy asoslarini ochib berishni maqsad qilgan bo'lsa, boshqa tomondan din va davlat ishlarini bir-biridan ajratish orqali yerishilishi maqsad qilingan ye'tiqod va fikr yerkinligiga yangicha nuqtai nazarga ishora qiladi.

Adabiyotlar:

1. Макбрайен Д. От секуляризма к исламу: религия в современном Кыргызстане. - Санкт-Петербург : Библиороссика; Бостон : Academic Studies Press, 2023. - 341 с.
2. Мд.Сазеул Ислам. Религия и политика: трансформация институциональных форм взаимодействия в Народной Республике Бангладеш: диссертация кандидата политических наук. - Москва, 2019.- 207 с.
3. Милбанк Дж. По ту сторону секулярного порядка: репрезентация бытия и репрезентация народа. М. ББИ 2023. - 370 с.
4. Асад Талал. Возникновение секулярного: Христианство, ислам, модерность. М. Новое литературное обозрение 2020. - 376с.
5. Ислам и светское государство. На русском и английском языках. (По материалам одноименного Международного научно-теоретического симпозиума, 5-6 июня 2002г., Узбекистан). / Под общей редакцией д.п.н., проф. З.И. Мунавварова и В. Шнайдера-Детерса. Ташкент. 2003. - 274 с.
6. Монтаж и демонтаж секулярного мира. М. Российская политическая энциклопедия. 2014. - 406 с.
7. Исаева А.А. Формы ограничений свободы совести и перспективы секуляризма в современном мире [Текст]: [монография] / А. А. Исаева; Министерство образования и науки Российской Федерации, Национальный исследовательский Томский государственный университет. - Томск: Изд. дом Томского гос. ун-та, 2017. - 226 с.
8. Аринин Е.И. Феномен религии: (Ист. и логико-методол. анализ интерпретаций религиозности): Учеб. пособие / Е. И. Аринин; М-во образования Рос. Федерации. Владимир. гос. ун-т. - Владимир: Владимир. гос. ун-т, 2002. - 159 с.